

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

Název: Význam komunikace při práci pedagoga

Vedoucí práce: Mgr. Iva Žlábková

Autor práce: Jana Hrudková

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: Třetí

Forma studia: Prezenční

2008

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím, se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

25. 5. 2008

Jana Hrudková

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Ivě Žlábkové za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD	7
1 Komunikace v životě člověka	9
1.1 Pojem komunikace	9
1.1.1 Vývoj komunikace	9
1.1.2 Základní prvky komunikování a základní komunikační kontext	10
1.1.3 Funkce komunikace	10
1.2 Sociální percepce a komunikace	11
1.2.1 Sociální percepce	11
1.2.2 Sociální komunikace, interakce	12
1.2.3 Dělení sociální komunikace	12
1.2.4 Průběh komunikování	13
1.3 Verbální komunikace	13
1.3.1 Vývoj verbální komunikace	13
1.3.2 Pojem verbální komunikace	14
1.3.3 Význam osvojování jazyka	14
1.4 Neverbální komunikace	15
1.4.1 Pojem neverbální komunikace	15
1.4.2 Druhy neverbální komunikace	15
1.4.3 Základní funkce neverbální komunikace	16
1.5 Psychologické aspekty komunikace, poruchoví jedinci	17
1.5.1 Mezilidské vztahy	17
1.5.2 Komunikace jako součást mezilidských vztahů	17

1.5.3 Jedinci s poruchami komunikace	18
1.5.4 Reeducace narušené komunikační schopnosti	18
2 Pedagogická komunikace ve škole	19
2.1 Pojem pedagogická komunikace	19
2.1.1 Pedagogická interakce	20
2.1.2 Hlavní subjekty a funkce pedagogické komunikace	20
2.1.3 Pravidla pedagogické komunikace ve škole	21
2.1.4 Vztahy a prostředí	22
2.2 Verbální pedagogická komunikace	23
2.2.1 Verbální komunikace učitele	23
2.2.2 Metody verbální pedagogické komunikace	24
2.2.3 Hlasová stránka učitelova projevu	24
2.2.4 Požadavky na řeč učitele	25
2.3 Jak učitel využívá neverbální pedagogickou komunikaci?	25
2.3.1 Mimika, gestika, pohledy	26
2.3.2 Kinezika, posturologie, proxemika	27
2.3.3 Haptika, sdělování úpravou zevnějšku	27
2.3.4 Komunikace činem	28
3 Komunikace při práci pedagoga volného času	29
3.1 Osobnost pedagoga volného	29
3.1.1 Kdo je pedagog volného času?	30
3.1.2 Charakteristika pedagoga volného času	30
3.1.3 Participativní přístup pedagoga volného času	31
3.1.4 Porovnání práce učitele a pedagoga volného času	32

3.2	Vztah jako součást komunikace v pedagogice volného času	33
3.2.1	Vztahové roviny	33
3.2.2	Předpoklady vzniku dobrých vztahů	34
3.2.3	Rizika výchovného vztahu	
3.3	Zvláštnosti verbální a neverbální komunikace v oblasti pedagogiky volného času	35
3.3.1	Komunikace pedagoga volného času	35
3.3.2	Pravidla pedagogické komunikace v oblasti pedagogiky volného času	36
3.3.3	Komunikace a vztahy v malé skupině	37
3.4	Význam komunikace při práci vychovatele – animátora	37
3.4.1	Animace jako výchovná metoda založená na vztazích a komunikaci	38
3.4.2	Role animátora	39
3.4.3	Výchovný vztah mezi animátorem a skupinou	39
	ZÁVĚR	41
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	43
	ABSTRAKT	45

ÚVOD

Téma své bakalářské práce – Význam komunikace při práci pedagoga, jsem si zvolila na základě absolvování předmětu Psychologie mezilidské komunikace na Teologické fakultě. Výuka byla zaměřena na psychologické aspekty sociální komunikace. Tento námět mě velice inspiroval, a proto jsem se rozhodla použít jeho jádro k rozšíření sociální komunikace na komunikaci pedagogickou. Do ní zahrnujeme nejen školní prostředí, tzn. práci učitele na běžné škole, ale také výchovné působení pedagoga volného času. Při edukaci (výchově a vzdělávání) se ani jeden z pedagogů neobejde bez kvalitních komunikativních dovedností, na které je obsah práce zaměřen. Velká pozornost je zde také věnována vztahům v souvislosti s komunikací.

Cílem práce je zmapování problematiky významu komunikace při práci pedagoga. Záměrem bude zhodnotit její význam při práci učitele a pedagoga volného času s jejich komparací. Jedním z dílčích cílů bude poukázat na významnost lidské komunikace obecně. Prvořadým úkolem bude pak potvrzení souvislosti vztahů a komunikace.

Tato práce je zpracována teoreticky na podkladě odborných textů.

Hlavním zdrojem v první kapitole je kniha od Zbyňka Vybírala - - Psychologie lidské komunikace. Z ní byly čerpány pojmy týkající se sociální komunikace.

Další část, o pedagogické komunikaci ve škole, je postavena na publikaci Aleny Nelešovské - Pedagogická komunikace. Odtud byly využity termíny spojené s pedagogickou komunikací a jejími pravidly, kterými se učitel na běžné škole řídí.

V poslední kapitole, komunikace při práci pedagoga volného času, bylo využito různých zdrojů, především knihy Jiřiny Pávkové a kolektivu - - Pedagogika volného času a textů od Michala Kaplánka.

První část práce je zaměřena na popis sociální komunikace v souvislosti s interakcí, její vývoj, funkce, dělení a celkový význam. Dílčí podkapitoly se věnují mezilidským vztahům, které se na základě komunikace vytváří.

Pozornost je zde věnována jedincům s narušenou komunikační schopností, kteří mají s tvorbou a udržením vztahů určité potíže.

Druhá kapitola rozšiřuje sociální komunikaci na komunikaci pedagogickou, se zaměřením se na práci učitele ve školním prostředí. Je zde poukázáno nejen na její hlavní subjekty, funkce, druhy, pravidla, ale také na vztah mezi učitelem a žáky, metody jeho činnosti a využití jeho verbálního a neverbálního projevu.

Poslední kapitola je věnována charakteristice pedagoga volného času a jeho pedagogickému působení na rozvoj jedince s porovnáním práce učitele na běžné škole. Je zde poukázáno na zvláštnosti verbální a neverbální komunikace v oblasti pedagogiky volného času. Na základě komunikace je také osvětleno, jakým způsobem navazuje pedagog volného času s dětmi vztah a jaká pravidla k tomu oproti učiteli využívá. Poslední podkapitoly poukazují na význam komunikace při práci vychovatele – animátora.

Práce je tedy sestavena do tří hlavních celků, z nichž každý obsahuje další členění. Podkapitoly v úvodní části práce jsou méně obsáhlé než ve druhé a třetí kapitole. V problematice pedagogické komunikace se jednotlivé podkapitoly rozvádějí podrobněji.

1 Komunikace v životě člověka

První kapitola bude zaměřena na pojem komunikace a význam lidského komunikování vůbec. Dílčí podkapitoly poukáží na její vývoj, základní prvky, funkce, dělení atd. Poslední podkapitola pak bude věnována psychologickým aspektům komunikace a poruchovým jedincům.

1.1 Pojem komunikace

Zaměříme se na základní pojmy dle Z. Vybírala. Ten poukazuje na to, že jednotná definice komunikace vlastně neexistuje.

Slovo komunikace vzniklo z latinských pojmů communication, což původně znamenalo „bezplatné účastnění“ a communicare neboli „společně sdílet“. Mezilidská komunikace je proces vytváření významu mezi dvěma či více lidmi, nebo také vzájemná výměna sdílených významů mezi lidmi.¹

S pojmem komunikace úzce souvisí termín interakce, kterou definujeme jako vzájemné působení - ovlivňování - v rámci společných činností.² Blíže bude o interakci pojednáno ve druhé kapitole.

1.1.1 Vývoj komunikace

Lidská komunikace se vyvíjela společně s vývojem člověka. Nedá se však říci, že pračlověk, u kterého se ještě plně nerozvinula schopnost mluvit, by se nijak nedorozumíval. Již pouhé skřeky, gesta a doteky hrály obrovskou roli. Všichni živí tvorové nějakým způsobem komunikují s okolním světem a navazují s ním určitý vztah. Člověk je díky komunikaci schopen vyjádřit své pocity, názory, postoje, myšlenky atd., ať už pozitivní či negativní. Je schopen navazovat

¹ VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000, str. 17.

² PROKEŠOVÁ, L., STUHLÍKOVÁ, I. *K vybraným problémům pedagogické komunikace*. ČB: Pedagogická fakulta, 1990, str. 3.

vztahy s druhými lidmi a se svým okolím (interakce), a tím se dokáže integrovat do společnosti, v níž žije.

1.1.2 Základní prvky komunikování a základní komunikační kontext

Základními prvky komunikace jsou dle Vybírala komunikátor (sdělující), což je produktor, který zakóduje sdělení znaků (slov). Toto sdělení jde komunikačním kanálem až ke komunikantovi (příjemce), neboli recipientovi, který dekoduje symboly. V celém tomto procesu však může dojít k chybě z důvodu špatného zakódování, rušivého kanálu či nesprávného dekodování zprávy.³

Každý národ má svůj zvláštní styl komunikace, pro všechny je ale jedno společné – umět se navzájem dorozumět.

Největší problémy a konflikty vznikají právě tehdy, když se lidé mezi sebou neumí dorozumět. To se netýká pouze cizinců, ale jedná se o základní komunikační kontext (aktuální vztažný rámec všech proměnných, ve kterém se naše komunikace uskutečňuje)⁴, který často bývá narušen kvůli nekvalitním mezilidským vztahům. Pokud je člověk pojmán od svého okolí kongruentně, dokáže snáze vytvářet a udržovat dobré vztahy a tím i lépe komunikovat.

1.1.3 Funkce komunikace

Komunikace má v životě člověka celou řadu funkcí. Z. Vybíral představuje její význam ve čtyřech základních oblastech. Jako první uvádí informativní funkci komunikace, tzn. předat zprávu, doplnit jinou, oznámit či prohlásit. Dále je to instruktážní funkce - navést, zasvětit, naučit, dát recept. Persuazivní funkce komunikování znamená přesvědčit, aby adresát (po)změnil názor, tzn. snažíme se někoho získat na svou stranu, zmanipulovat ho či ovlivnit. Zábavní funkce má pak

³ VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000, str. 21.

⁴ Tamtéž, str. 27.

pobavit, rozveselit druhého i nás, rozptýlit, nebo si "jen tak" popovídat.⁵

1.2 Sociální percepce a komunikace

Tato část vysvětluje souvislosti sociální percepce a sociální komunikace, neboť se tyto dvě složky navzájem ovlivňují. Pro mezilidské vztahy a vzájemné působení je totiž důležité, jak se osoby, které jednají, navzájem vnímají. Sociální komunikace také úzce souvisí s interakcí, která bude blíže rozebrána ve druhé kapitole.⁶

1.2.1 Sociální percepce

Člověk nevnímá jen prostředí, předměty, ale také ostatní lidi. Vnímání partnera nebo partnerů v sociálním styku nazýváme sociální percepcí (Andrejevová, 1984, s. 134).⁷

V pedagogických situacích se sociální percepcí rozumí např. způsob, jak učitel vnímá žáka a žák učitele, jak vnímá jeden žák druhého, dále sem patří způsob, jak učitel nazírá na celou třídu jako na určitou sociální skupinu, nebo jak učitel „vidí“ své kolegy a oni jeho.⁸

Dle Mareše a Křivohlavého sociální percepce nezahrnuje jen vidění druhého (tebe-percepce), ale také vidění sebe sama (sebe-percepce). Člověk totiž vnímá sebe sama jako toho, k němuž mají druzí lidé určitý vztah. Mezilidské vztahy zde opět hrají velkou roli. Člověk se v životě snaží o to, aby byl svým okolím kladně vnímán, pojmán. Často se ale stává, že druhého vnímáme s nepřesným hodnocením. Jedná se např. o „haló efekt“, kdy na základě prvního dojmu hodnotíme, i když dotyčného vůbec neznáme. Existuje celá řada předsudků, které

⁵ VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000, str. 23.

⁶ MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha: SPN, 1990, str. 18.

⁷ Tamtéž, str. 18.

⁸ Tamtéž, str. 19.

si člověk při kontaktu s druhým může vytvořit a tím i samotná komunikace ztrácí na kvalitě.⁹

Můžeme tedy říci, že sociální percepce značně ovlivňuje sociální komunikaci.

1.2.2 Sociální komunikace, interakce

Ze samotného názvu – sociální komunikace vyplývá, že se musí jednat o komunikaci uskutečňovanou v sociálním (společenském) prostředí, tzn. v každodenním životě, kdy se dostáváme do kontaktu s druhými lidmi a vyměňujeme si s nimi informace.

Jedna ze základních tezí sociální komunikace psychologa Watzlawika zní: „Není možno nekomunikovat“. To znamená, že pokud je možné nemluvit, není možné se nijak neprojevat – určité informace si sdělujeme i mlčením.¹⁰

Sociální komunikace se v užším pojetí chápe jako sdělování, tj. výměna informací. V širším pojetí ji můžeme vyjádřit tak, že si lidé v průběhu společné činnosti (interakce) vzájemně vyměňují i představy, ideje, nálady, pocity, postoje apod. Toto vše lze potom chápat jako informaci (Andrejevová, 1984).¹¹

1.2.3 Dělení sociální komunikace

Sociální psychologie rozlišuje tři stupně komunikačních kanálů:

1. verbální, slovní komunikace,
2. nonverbální, mimoslovní komunikace,
3. komunikace činem.¹²

Během komunikování můžeme vyjádřit (sdělit) svůj emocionální stav, vztahy a postoje k danému tématu, postoje k sobě navzájem a k druhým lidem. Sociální komunikace tedy vyjadřuje souhrn našeho celkového komunikování mezi lidmi.

⁹ MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha: SPN, 1990, str. 19.

¹⁰ Tamtéž, str. 29.

¹¹ Tamtéž, str. 19.

¹² MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha: SPN, 1990, str. 23.

V dalších podkapitolách bude zaměřena pozornost na hlavní složky sociální komunikace - verbální a neverbální.

1.2.4 Průběh komunikování

Slovo informace je pro sociální komunikaci klíčovým. Pomocí informace (zprávy) něco sdělujeme. Při běžné komunikaci ale nechceme pouze přenášet zprávy, máme nějaký svůj motiv a snažíme se jím druhého ovlivnit. Velice důležité je, zda z odpovědi druhého poznáme, že nám porozuměl. Někdy dochází k narušení komunikačního kanálu, který nese sdělení a vznikají tak komunikační bariéry. Ty nám znesnadňují či úplně zamezují komunikaci a mohou nás dostávat do nepříjemných situací.¹³

1.3 Verbální komunikace

Následující část je věnována jedné ze základních složek lidské komunikace – verbální komunikaci. Budeme se zabývat pojmem verbální komunikace, jejím vývojem, významem a také tím, jak si ji člověk od narození postupně osvojuje.

1.3.1 Vývoj verbální komunikace

Vycházíme-li opět od Z. Vybírala, datujeme počátky dorozumívání do doby před více než 60 000 lety, ve které žil člověk neandrtálský. Důkazy však máme až z památek starých 5000 let. I když spousta jazyků na Zemi ubyla, odhaduje se jejich počet na 6000. Přitom pouhými deseti nejrozšířenějšími jazyky mluví asi polovina lidstva. Mezi ně řadíme čínštinu, angličtinu, španělštinu, bengálštinu, hindštinu, portugalsštinu, ruštinu, japonštinu a němčinu.¹⁴

¹³ VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000, str. 24.

¹⁴ Tamtéž, str. 85.

1.3.2 Pojem verbální komunikace

Verbální komunikací se rozumí dorozumívání se jedné, dvou či více osob pomocí slov, případně jinými znaky jazykového systému. Vlastním slovním komunikováním pak máme na mysli proces vzájemného sdělování, který se skládá z percepcie (vnímání), recepce (přijímání) slovního sdělení a porozumění.¹⁵

Významným činitelem při verbální komunikaci je jazyk, který má tři lingvistické významy:

1. systém pravidel, prostřednictvím nichž se dorozumíváme,
2. osobní výbava pro řečovou komunikaci,
3. obecně je to prostředek dorozumívání vůbec.¹⁶

Jeden ze způsobů vyjádření jazyka je řeč. Charakterem řeči, její formální stránkou, intenzitou, barvou, délkou, tónem, rychlostí, pomlkami a chybami řeči se zabývá paralingvistika.¹⁷

1.3.3 Význam osvojování jazyka

Dítě ve svém vývoji postupně přechází od impulzivity (co chci v danou chvíli) k racionalitě, kdy se člověk stává myslící bytostí. Bytostí, která je schopná regulovat své chování v rámci sociokulturního prostředí. Důležitým nástrojem této proměny je vývoj řečových dovedností, jež mají sdělovací a poznávací funkci. V nich je zprostředkována zkušenost.¹⁸

Řeč se začíná rozvíjet kolem prvního roku života dítěte, mezi 8. a 12. měsícem se začíná objevovat první slůvko s významem. Ve věku 1,5 roku zná dítě 20-30 slov. Mezi 18. a 35. měsícem věku dítěte dochází k prudkému růstu slovní zásoby. Toto období nazýváme tzv. bouřlivé řečové období. S dobrými podmínkami při vývoji dítě stále aktivně rozšiřuje svoji slovní

¹⁵ VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000, str. 85.

¹⁶ Tamtéž, str. 88.

¹⁷ Tamtéž, str. 89.

¹⁸ Tamtéž, str. 94.

zásobu díky poznávání nových věcí a podnětů. Často se setkáváme s tím, že např. týrané nebo zanedbávané děti mají poruchy či vady řeči.¹⁹

Verbální (slovní) komunikace má v životě člověka zásadní význam. Pomocí slov se nejlépe dokážeme s druhými dorozumět a vyjádřit naše přání a požadavky.

1.4 Neverbální komunikace

Tato část bude pojednávat o neverbální (nonverbální) komunikaci se zaměřením se na její druhy a základní funkce mimoslovního komunikování. "Řeč těla" je velice důležitým ukazatelem pro naši komunikaci, neboť beze slov si s ostatními lidmi dokážeme předat obrovské množství informací.

1.4.1 Pojem neverbální komunikace

Podle Z. Vybírala neverbální komunikace zahrnuje oblast toho, co si sdělujeme beze slov, nebo spolu se slovy jako doprovod slovní komunikace.²⁰

Mimoslovní komunikace je starší než verbální složka. Je také více autentičtější (pravdivější). Nonverbální projevy jsou méně vědomě kontrolovatelné a ovlivnitelné – např. tréma spojená s chvěním hlasu se jen těžko skrývá. Člověk se často dostává do situací, ve kterých ani nemusí mluvit a přesto druhý dokáže odhadnout jeho momentální citové rozpoložení.

1.4.2 Druhy neverbální komunikace

Z. Vybíral rozděluje neverbální komunikaci na:

1. mimiku (výrazy v obličeji, svalstvo obličeje),
2. gestiku (gesta),
3. proxemiku (vzdálenost mezi komunikujícími),

¹⁹ VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000, str. 95.

²⁰ Tamtéž, str. 64.

4. haptiku (doteky),
5. posturologii (postoje těla),
6. paralingvistiku (intenzita, barva, tón, rychlost, délka, pomlky, chyby hlasu, řeči),
7. hronemiku (zacházení s časem i s předměty),
8. zaujímání prostorových pozic,
9. vazomotorické projevy (zčervenání, zblednutí, pocení...),
10. pohledy očí,
11. fyzické a jiné projevy (styl oblečení, účes, líčení...).²¹

O významných druzích neverbální komunikace bude podrobněji pojednáno v druhé kapitole.

Stejně jako řeč si osvojujeme neverbální komunikaci již v dětství. Každý národ má však svá kulturní specifika. Zmíňme kupříkladu, co vyvolává příliš mnoho pohledů v některých afrických a asijských zemích. Oproti Arábii a Jižní Americe je chápáno jako znak dominance a nedostatek respektu. Arabové by si to však mohli vykládat jako projev nezájmu či nezdvořilosti.²²

1.4.3 Základní funkce neverbálního komunikování

Hlavními funkcemi našeho neverbálního projevu je především podpořit nebo nahradit řeč (u hluchoněmých tvoří gestikulace ucelený jazyk), vyjádřit emoce, interpersonální postoj, uskutečňovat sebevyjádření, ovlivnit někoho, nebo se s ním sblížit. Mimoslovně můžeme vyjádřit sedm základních lidských emocí – radost, smutek, překvapení, strach, hněv, zájem či odpor.²³

V komunikaci člověka by mělo docházet k souladu verbální a neverbální složky, které by se měly harmonicky propojovat.

²¹ VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000, str. 64.

²² Tamtéž, str. 66.

²³ Tamtéž, str. 70.

1.5 Psychologické aspekty komunikace, poruchoví jedinci

Poslední část první kapitoly je zaměřena na psychologické aspekty komunikace a jejich souvislosti s mezilidskými vztahy. Pozornost bude věnována těm, kteří mají z nějakého důvodu narušenou komunikační schopnost, což činí v jejich dorozumívání celou řadu problémů. Bude také poukázáno, jaký je způsob reedukace poruchových jedinců.

1.5.1 Mezilidské vztahy

Mezilidské vztahy jsou nepochybně nejdůležitějším aspektem lidského života, neboť to jsou vztahy k našim rodičům, přátelům, dětem, spolužákům, spolupracovníkům, partnerům a další sociální vztahy, které dávají lidskému životu zásadní náplň a smysl. Psychologickou podstatou mezilidských vztahů se zabývá sociální psychologie.²⁴

Mezilidské vztahy člověk buduje již od narození. Mnoho autorů uvádí rodinu jako základního činitele, který působí na celou osobnost dítěte. Je to právě rodina, od které přebíráme své první vzorce chování a jednání. Je tedy velmi důležité, jaké hodnoty si vytvoříme již v dětství, neboť nás pak ovlivňují po celý život.²⁵

1.5.2 Komunikace jako součást mezilidských vztahů

Komunikace se uskutečňuje na základě mezilidských vztahů. Ať už se jedná o verbální či neverbální komunikování, vždy si nějak mezi lidmi vyměňujeme názory, myšlenky, pocity. Komunikace je zkrátka nezbytnou součástí lidského života, bez ní by člověk nebyl schopen vytvořit jakýkoliv vztah a tudíž by se ve společnosti jako takové nestal nijak úspěšným. Člověk je od

²⁴ NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha: Academia, 2005, str. 356.

²⁵ Tamtéž, str. 120.

přirozenosti společenská bytost, která vyhledává vzájemnou interakci s ostatními jedinci.²⁶

1.5.3 Jedinci s poruchami komunikace

Předcházející část zmiňovala, že člověk přirozeně vyhledává druhé ke kontaktu. Z této skupiny však můžeme vyřadit jedince s určitými poruchami, které mají rozmanitou etiologii. Poruchy komunikace vyvolávají např. psychotické poruchy (schizofrenie), neurotické (afektivní) poruchy a poruchy osobnosti. Narušená komunikační schopnost také souvisí s poruchami myšlení. V neposlední řadě sem patří poruchy v intrapsychické komunikaci projevující se např. nepřiměřeným zobecňováním, ukvapenými závěry apod.²⁷

Problémy s komunikací mají i osoby se specifickými vzdělávacími potřebami. Sem řadíme děti se specifickými poruchami učení nebo osoby se zdravotním, mentálním či sociálním postižením. U všech narušených skupin je nutná odborná kvalifikace personálu, který se co nejvíce snaží tyto jedince integrovat do „normálního“ života.²⁸

U výše zmíněných skupin dochází nejenom k poruchám komunikace, ale také k omezené schopnosti navazovat a udržovat sociální kontakt s druhými lidmi.

1.5.4 Reedukace narušené komunikační schopnosti

Základními otázkami terapie (reedukace) narušené komunikační schopnosti se zabývá řada oborů (psychologie, foniatrie, neurologie, psychiatrie atd.), v praxi se jí však nejvíce věnuje logopedie. Tu můžeme definovat jako vědní obor, který má interdisciplinární charakter a zaměřuje se převážně na příčiny vzniku, eliminaci a prevenci narušené komunikace.²⁹

²⁶ VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000, str. 19.

²⁷ Tamtéž, str. 225.

²⁸ ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. Praha: Portál, 2003. Str. 117.

²⁹ LECHTA, V. et al. *Terapie narušené komunikační schopnosti*. Praha: Portál, 2005, str. 15.

Každý pracovník zabývající se ve své praxi s poruchovými jedinci, musí mít nejenom dostatečnou kvalifikaci v oboru, ale především zájem vytvořit si s těmito lidmi kladný a plnohodnotný vztah, na jehož základě je schopen rozvíjet své komunikační dovednosti, které jsou jedním z hlavních požadavků úspěšné práce.

V první kapitole bylo poukázáno, že komunikace jako taková má v životě lidí zásadní význam. Ať se už vyjadřujeme pomocí slov či neverbálně, vždy si s ostatními snažíme něco sdělit. Vše je nepochybně spojené s tím, jak člověk dokáže vytvářet a udržovat vztahy se svým okolím. Pozornost tedy byla záměrně věnována poruchovým jedincům, kteří jsou v této přirozené schopnosti omezeni a tím i jejich komunikace ztrácí na kvalitě.

2 Pedagogická komunikace ve škole

Následující kapitola je věnována pedagogické komunikaci a interakci. Pozornost bude zaměřena na její hlavní subjekty, funkce a pravidla. Dále bude rozebrána verbální a neverbální komunikace ve škole, kterou učitel během své práce využívá.

2.1 Pojem pedagogická komunikace

V úvodní části práce se hovořilo o sociální komunikaci. Jejím zvláštním případem je komunikace pedagogická. Tento pojem je však autory různě interpretován.

D. Gavora takto pojímá definici pedagogické komunikace: „Pedagogická komunikace je výměna informací mezi účastníky výchovně-vzdělávacích cílů. Řídí se osobitými pravidly, která určují pravomoci jejích účastníků.“ (1988, s. 22)³⁰

³⁰ NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, str. 25.

V praxi pedagogickou komunikaci představuje soubor verbálních či neverbálních aktů při společných činnostech učitele a žáků.

2.1.1 Pedagogická interakce

K vykonávání kvalitní učitelské praxe musí být pedagog vybaven řadou odborných znalostí, dovedností, ale základem je jeho opravdový zájem a láska k dětem. Pokud toto žáci cítí, vzniká předpoklad pro vytvoření vztahu - interakce, neboli vzájemné působení - ovlivňování - v rámci společných činností. Pedagog na žáky působí celou svou osobností, musí disponovat souborem pedagogických kompetencí, které se stávají východiskem pro jeho kvalitní komunikaci. Vztah mezi učitelem a žáky má vliv hlavně na vnímání, paměť, myšlení, výkony, chování dětí, na vytvoření dobrého kolektivu a tím i na pozitivní sociální prostředí ve třídě.³¹

Správný učitel by měl žáky nejdříve dobře poznat a zajímat se o každé dítě zvlášť. To ale není na běžné škole pro pedagoga snadné, neboť pro to nemá tolik možností jako např. pedagog volného času. Na základě svých komunikačních dovedností by se měl s žáky umět dobře dorozumívat a vyzorovat jakékoli vztahové problémy uvnitř skupiny. Proto by měl být i mistrem v pozorovací metodě.

2.1.2 Hlavní subjekty a funkce pedagogické komunikace

Velice důležité je uvědomit si, mezi kým probíhá pedagogická komunikace. Základní postavení má jistě vztah mezi učitelem a žákem. To by ale při edukaci jedince bylo málo. Výchova a vzdělávání jsou celoživotní procesy, které se navzájem doplňují. Výchova se ale neuskutečňuje pouze ve vzdělávacích institucích, probíhá především v rodině, v každodenním životě. Významnými

³¹ NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, str. 83.

subjekty pedagogické komunikace jsou proto i rodiče, vrstevníci, vychovatelé, zájmové organizace, média.³²

D. Gavora uvádí hlavní funkce pedagogické komunikace - je to prostředek k realizaci výchovy a vzdělávání, dále zprostředkovává vztahy a společnou činnost mezi účastníky komunikace - učitelem a žáky, mezi žáky navzájem a mezi dalšími účastníky výchovně vzdělávacího procesu ve vyučování i mimo něj.³³

2.1.3 Pravidla pedagogické komunikace ve škole

Každá komunikace má svá pravidla, a tak je to i u pedagogické komunikace. Mareš s Křivohlavým uvádí tři skupiny, které formulují komunikační pravidla (1995, s. 32):

1. škola (svá pravidla formuluje většinou do školního řádu),
2. daná společnost,
3. výsledek složitého procesu střetu zájmů mezi učitelem a žáky (dlouho a složitě se vyvíjí, probíhá zde opakující se proces vzájemného poznávání).³⁴

V praxi (při běžném vyučování) jsou pravidla pedagogické komunikace pro učitele a žáky rozdílná.

Pro učitele např. platí, že může během hodiny hovořit kdykoli, na jakékoli téma a neomezeně dlouhou dobu. Také se smí pohybovat po celé třídě a zaujímat libovolné postoje.

Pro žáky jsou pravidla pedagogické komunikace naopak poměrně omezující, jelikož oproti učiteli mohou hovořit pouze tehdy, pokud jim udělí slovo, dále jsou omezeni v délce svého projevu, v daném tématu a také musí zaujímat takové místo, které jim je určeno.³⁵

³² NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, str. 26.

³³ Tamtéž, str. 28.

³⁴ Tamtéž, str. 30.

³⁵ PROKEŠOVÁ, L., STUHLIKOVÁ, I. *K vybraným problémům pedagogické komunikace*. ČB: Pedagogická fakulta, 1990, str. 8.

Pravidla pedagogické komunikace ve škole mají nepochybně striktnější vyměření než v pedagogice volného času. Zde jsou vztahové roviny a celková komunikace mezi účastníky výchovně vzdělávacího procesu značně odlišné. Blíže o této problematice ve třetí kapitole.

2.1.4 Vztahy a prostředí

Významným aspektem pedagogické komunikace je tedy tvorba vztahů. Vztahy mezi jejími činiteli se velice proměňují. Žák si o učiteli může zpočátku vytvořit negativní dojem (totéž platí i pro učitele). Až po bližším poznání a získání větší důvěry dochází k proměnám v pozitivním směru. Úroveň pedagogické komunikace také závisí na sociálním klimatu ve třídě. Důležitá je vzájemná interakce všech zúčastněných.³⁶

Úroveň vztahů ve třídě může učitel ověřovat pomocí sociometrické metody na základě dotazníků, her atd. Členové skupiny si sami určují osoby, které jim jsou blízké/vzdálené, je jim např. pokládána otázka: "S kým ze třídy by ses chtěl zúčastnit...". Cílem této metody je zjištění sociopreferenčních vztahů mezi dětmi.³⁷

Nedílnou součástí dobrého klimatu ve třídě je prostředí, ve kterém děti musí trávit delší časový úsek dne. Jedná se např. o ergonomické podmínky, tj. prostorové uspořádání třídy, osvětlení, vybavení, pomůcky atd.³⁸

Pedagogická komunikace v oblasti pedagogiky volného času nabízí opět větší prostor pro motivující prostředí, které se liší už jen uspořádáním dětí ve třídě. V běžné škole jsou děti vzhledem k učiteli spíše v submisivní pozici, neboť jsou omezeny nejenom slovně, ale také pohybově - během hodiny musí sedět v lavici.

³⁶ PROKEŠOVÁ, L., STUHLÍKOVÁ, I. *K vybraným problémům pedagogické komunikace*. ČB: Pedagogická fakulta, 1990, str. 3.

³⁷ NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, str. 89.

³⁸ MAREŠ, J., KRÍVOHLAVÝ, J. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha: SPN, 1990, str. 42.

2.2 Verbální pedagogická komunikace

Tato část se bude týkat verbální komunikace – jedné ze základních forem komunikace pedagogické. Na běžné škole učitelé prostřednictvím verbálního sdělení dětem vykládají látku a celkově se s nimi dorozumívají. Nedá se však říci, že verbální složka je zcela izolována od neverbální, jelikož mimoslovní komunikace (gesta, mimika, pokyn hlavy atd.) patří nepochybně k pedagogickým dovednostem. Základní jednotkou verbální komunikace je verbum, neboli slovo, proto hovoříme o slovním – verbálním komunikování. Ve škole při něm na prvním místě stojí mluvení, řeč.³⁹

2.2.1 Verbální komunikace učitele

Dovednost pedagoga, výstižně se vyjadřovat, zkvalitňuje jeho verbální činnosti. Kvalita mluveného učitelova slova je jedním z nejdůležitějších aspektů efektivní výuky.⁴⁰

V pedagogickém procesu má verbální komunikace určité fáze. Nejdříve musí existovat záměr učitele žákům něco sdělit. Tento záměr předchází samotné slovní formulaci. Následuje vlastní sdělení, které je adresováno žákovi. Ten se snaží o dekodování tohoto sdělení a pokouší se odhalit jeho smysl.⁴¹

Na začátku výkladu by měl učitel žákům sdělit záměr a smysl dané činnosti, aby děti pochopily, proč se určitou věcí mají zabývat. Základem vzbuzení zájmu u dětí je dostatečná motivace ze strany učitele. Pedagog si na základě svých zkušeností s dětmi musí být vědom, jakým způsobem s nimi má komunikovat. Jednou z hlavních metod verbální pedagogické komunikace je rozhovor. Díky němu může učitel s žáky postupně budovat hlubší vztah, lépe k nim proniknout a poznat tak, o co se zajímají.⁴²

³⁹ VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000, str. 88.

⁴⁰ KYRIACOU, CH. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha: Portál, 1996, str. 49.

⁴¹ NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, str. 43.

⁴² Tamtéž, str. 89.

2.2.2 Metody verbální pedagogické komunikace

Základními aktivizujícími metodami verbální pedagogické komunikace je tedy rozhovor, dialog (vyšší forma hledání společného smyslu) a diskuze. Ty jsou založeny na kladení otázek a vytváření odpovědí. Důležitý je obsah, forma a řízení rozhovoru či diskuze. Výhodiskem a klíčovou součástí těchto metod je otázka. Ta vyjadřuje ze strany učitele nějaký úkol, problém, který je třeba vyřešit. Reakcí na položenou otázku je pak odpověď ze strany žáka. Základními požadavky na učitelovu otázku jsou přiměřenost (věku žáků), srozumitelnost, stručnost, jednoznačnost, věcná správnost a přesnost, a také jazyková správnost otázky.⁴³

Děti je třeba při vedení diskuze nějak zaujmout a "rozproudit", aby se jí účastnily. Hlavním koordinátorem je zde učitel, ale může její řízení svěřit někomu z žáků a být tak přímým pozorovatelem skupinové dynamiky. Díky tomu může poměrně snadno zjistit vztahové roviny ve své třídě a řídit se podle toho.

2.2.3 Hlasová stránka učitelova projevu

Pro vykonávání pedagogické profese je důležité zvládnutí svého celkového projevu. Nedílnou součástí učitelova výkladu je způsob, jakým učivo žákům podává. Jedním takovým způsobem je sdělování tónem řeči, neboli paralingvistikou. Formálně ji sice řadíme do neverbální komunikace, vztahuje se však k naší řeči. U pedagoga sledujeme jeho barvu hlasu, tón, pomlky, rychlost mluvy, přestávky atd.⁴⁴

A. Nelešovská hovoří o tzv. paralingvistických charakteristikách. K nim patří např. hlasitost řeči, výška tónu, rychlost řeči, plynulost a správná výslovnost. Významná je také práce s dechem, přízvuk, rytmus, intonace či tempo mluvy.⁴⁵

Celý průběh slovní pedagogické komunikace závisí zejména na učitelových dovednostech a zkušenostech. Jedině praktickou činností může

⁴³ NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, str. 43.

⁴⁴ Tamtéž, str. 59.

⁴⁵ Tamtéž, str. 60.

pedagog odhalit zájmy a potřeby dětí a vytvořit tak mnohem efektivnější výuku. K tomu se samozřejmě váže i úroveň jeho verbálních schopností.

2.4.3 Požadavky na řeč učitele

Pro učitele by měla být charakteristická nejen bohatá slovní zásoba, ale především schopnost pohoťového a výstižného vyjadřování. Pedagog musí být schopen vyjádřit své myšlenky na různé úrovni náročnosti podle rozumové vyspělosti svých žáků. Dalšími požadavky na řeč učitele jsou využívání spisovného slovníku, který odpovídá věku dětí a správná výslovnost. V neposlední řadě také jde o přiměřené užívání prostředků neverbální komunikace.⁴⁶

Tyto dovednosti by měl každý vyučující ovládat a pouze se v nich zdokonalovat. Nemělo by stát, že on sám je defektován nějakou řečovou či hlasovou vadou. Každý, kdo se rozhodne působit v pedagogické sféře, je proto povinen, podrobit se foniatrickému vyšetření. V případě řečových poruch pak musí vyhledat odbornou pomoc logopeda.

2.3 Jak učitel v pedagogickém procesu využívá neverbální komunikaci?

V předešlé části bylo zmíněno, že nedílnou součástí verbální komunikace je komunikování mimoslovní. Téměř v každém našem verbálním sdělení využijeme alespoň gest, mimiky, pohledů, pohybů různých částí těla, doteků, tónu řeči atd. Neverbální komunikace je tedy jednou z dalších forem komunikace pedagogické.

Albert Mehrabian zjistil, že verbální složka tvoří pouhých 7% obsahu sdělení, vokální složka (tón hlasu, modulace a další zvuky) 38% obsahu sdělení a zbývajících 55% obsahu sdělení je zprostředkováno neverbálními signály.⁴⁷

⁴⁶ PRUNNER, P. et al. *Vybrané kapitoly z pedagogické psychologie*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2003, str. 118.

⁴⁷ PEASE, A. *Řeč těla*. Praha: Portál, 2001, str. 9.

2.3.1 Mimika, gestika, pohledy

Velmi důležitá z hlediska kvality projevu učitele je také oblast mimoslovní komunikace. K jejím výrazným prostředkům patří gestikulace, mimika, pohled, pohyby, držení těla, chování či způsob oblékání.⁴⁸

Za základní prostředky neverbální komunikace považujeme mimiku a gestiku.

MIMIKA - řeč obličeje. Obličej můžeme považovat za prvořadě důležitý sdělovač emocionálního stavu. Mimika má velký význam při vzájemném styku učitele a žáka, usnadňuje dorozumívání a zvýrazňuje působení pedagoga na děti. Při vyučování žáci vysílají celou řadu zpráv svými výrazy v obličeji. Pokud učitel tomuto porozumí, pedagogická komunikace bude o to účinnější a příjemnější. Sám pedagog vyjadřuje svým výrazem v obličeji určitý postoj, a proto už při jeho zamračení žák ví, co to znamená.⁴⁹

GESTIKA se zabývá pohyby rukou, které doprovázejí nebo nahrazují naši mluvenou řeč. Vedle mimiky hraje gestikulace velmi důležitou roli v celkovém jednání a vystupování učitele. Doplňuje jeho slovní projev a oživuje jeho celkový výraz. Učitel by měl vědět, že jednání bez gest a mimiky je méně účinné a komplikuje tak navazování vzájemných vztahů mezi ním a dětmi. Všeho by se ale mělo využívat v omezené míře, neboť nadbytek neverbálních projevů by mohl rušit samotný výklad učitele různým způsobem.⁵⁰

POHLEDY - řeč očí, patří k nejdůležitějším způsobům mimoslovního sdělování. R. V. Exlen zjistil, že např. chválení a kárání ovlivňuje pohledy žáků. Častěji se na učitele dívá chválený žák, méně pak káraný. Bylo dokázáno, že tím, co naše oči dělají, sdělujeme druhým nejen to, jak nám je, jak se cítíme, ale i jaký k nim máme vztah. Řeč očí je pro pedagoga dalším významným prostředkem k lepšímu pochopení situace při vyučování.⁵¹

⁴⁸ NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, str. 107.

⁴⁹ Tamtéž, str. 51.

⁵⁰ Tamtéž, str. 54.

⁵¹ Tamtéž, str. 52.

2.3.2 Kinezika, posturologie, proxemika

KINEZIKA - řeč pohybů, zahrnuje všechny druhy našich pohybů. Sledování této oblasti je však velmi náročné a ve školním vyučování ho příliš mnoho využívat nelze. Učitel by musel mít velmi dobrou pozorovací schopnost. Jednou z částí kineziky je právě již zmiňovaná gestika.⁵²

POSTUROLOGIE - sdělování fyzickými postoji. Tato disciplína se zabývá studiem poloh těla, tzn. zkoumá člověka, který zaujímá určitou polohu těla, rukou, nohou, hlavy a tím může zjistit, zda k nám daná osoba má přátelský či nepřátelský postoj. Učitel v průběhu komunikace s žáky může díky ní pochopit, jaká je souvislost určité polohy s významem sdělení, které mu děti předávají. Tyto projevy je pedagog schopen rozpoznat až po kvalitnějším poznání své třídy.⁵³

PROXEMIKA - sdělování přiblížením a oddálením. Proxemika patří mezi jednu z nejstarších disciplín neverbální komunikace. Už jenom přiblížením či oddálením od druhé osoby něco sdělujeme. Pro člověka je velmi důležitá tzv. osobní zóna, která vyjadřuje určitý odstup (bariéru), jakou si každý vytváří před svým okolím. Učitel by měl vidět rozdíly mezi oficiálním a přátelským setkáním s dětmi a podle toho volit přiměřenou vzdálenost vůči nim. Pokud toto nerespektuje, mohou nastat situace, které jsou žákům nepříjemné. Jestliže má pedagog s dětmi skutečně vřelý vztah a navzájem si důvěřují, dokáže s nimi hovořit i při neformálních setkáních, např. když u někoho zjistí osobní a jiné problémy.⁵⁴

2.3.3 Haptika, sdělování úpravou zevnějšku

HAPTIKA – sdělování dotekem. Dotekem se myslí podání ruky, stisk, objetí, pohlazení, políbení atd. Už jenom dotekem ruky můžeme druhému sdělit, zda je vítán či nikoli. Učitel může tímto způsobem žáka povzbudit, ale i ukáznit.

⁵² NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, str. 53.

⁵³ Tamtéž, str. 55.

⁵⁴ Tamtéž, str. 57.

Pro pedagoga je zde opět velmi důležité, na jaké úrovni jsou jeho dosavadní vztahy s dětmi. Podle toho může určit, zda jsou doteky v danou chvíli vhodné.⁵⁵

SDĚLOVÁNÍ ÚPRAVOU ZEVNĚJŠKU – rozumí se jím, co je možné vyčíst ze způsobů oblékání, účesu, líčení a volbě doplňků. V našem školním prostředí se žáci nemusí oblékat do jednotných uniforem, a proto se o svůj zevnějšek mohou starat sami. Učitelé se u zejména u dětí středního školního věku – pubescentů musí naučit nehodnotit příliš podle prvního dojmu (vzhledu), nýbrž podle celkové osobnosti daného žáka. V této oblasti může např. třídní učitel pozorovat u dětí postupné změny nejenom v oblékání, ale i ve způsobu jednání. Výhodou je, že „své“ děti zná z předešlých let a má k nim vytvořen hlubší vztah. Může na tyto proměny reagovat úplně jinak než nový pedagog, který do třídy přichází poprvé.⁵⁶

Z uvedeného tedy jednoznačně vyplývá, že učitel při své práci s dětmi využívá nejen verbální, slovní, ale také neverbální způsob komunikace. Je velice důležité, aby byl pedagog schopen mimoslovní projevy žáků zaregistrovat a umět s nimi pracovat. Celá problematika závisí samozřejmě na tom, jak dobře děti zná a jaké vztahy ve třídě převládají.

2.3.4 Komunikace činem

Velice významným druhem pedagogické komunikace je vedle verbální a nonverbální složky, sdělování činy, neboli komunikace činem. Jedná se o způsob jednání, v našem případě jednání učitele s žáky a naopak. Patří sem zejména postoje – postoj učitele k nepřipravenému žákovi, k výchovným situacím, k individualitě dítěte a jeho specifickým zvláštěnostem. Čin je pokládán za nositele komunikačního sdělení a projevuje se dle Mareše a Křivohlavého (1995, s. 18) informací o aktuálním vztahu žáka ke škole. V konkrétní situaci je to např. postoj, přístup žáka k vyučovanému

⁵⁵ NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, str. 56.

⁵⁶ Tamtéž, str. 59.

předmětu, k učiteli, učení nebo ke spolužákům. Také pedagog ve formě činů projevuje svůj celkový zájem či nezájem k dětem a předmětu.⁵⁷

Druhá kapitola se zaměřovala na pedagogickou komunikaci ve škole. Bylo poukázáno na to, jak vztahy mezi všemi členy výchovně vzdělávacího procesu ovlivňují vzájemnou komunikaci. Došlo se také k závěru, že dobrý a úspěšný pedagog dokáže harmonicky propojovat svůj verbální i neverbální projev na základě svých pedagogických dovedností. Vše je odvislé od celkové osobnosti učitele a jeho schopnostech kvalitně komunikovat s dětmi.

3 Komunikace při práci pedagoga volného času

Následující kapitola bude věnována osobnosti pedagoga volného času a jeho pedagogickému působení s menší komparací s učitelem na běžné škole. Dále bude poukázáno na zvláštnosti verbální a neverbální komunikace v oblasti pedagogiky volného času. Na základě komunikace pak bude osvětleno, jakým způsobem navazuje pedagog volného času s dětmi vztah a jaká pravidla k tomu oproti učiteli využívá. Poslední část práce pak poukáže na význam komunikace v praxi vychovatele – animátora, neboť animace je právě jednou z forem výchovné práce založené na vztazích.

3.1 Osobnost pedagoga volného času

V této části bude vysvětleno, kdo je pedagog volného času, jaká je jeho charakteristika a jakým způsobem pedagogicky působí na rozvoj svých svěřenců s porovnáním učitele na běžné škole.

⁵⁷ NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, str. 60.

3.1.1 Kdo je pedagog volného času?

V české legislativě se pojem pedagog volného času poprvé objevuje v Zákoně č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, v § 17.

Pedagog volného času je pedagogický pracovník, který pomáhá dětem, mládeži i dospělým k tomu, aby mohli využít potenciál svého volného času k rozvoji své osobnosti, k vytváření a prohlubování sociálních vazeb i k dobru celé společnosti.⁵⁸

Působí v různých typech zařízení od předškolního věku dětí až po mladé dospělé. Může pracovat i s dospělými jedinci a seniory.

Úspěšnost pedagogické praxe je závislá na řadě kladných osobnostních charakteristik, které by měl každý vychovatel vlastnit.

Pedagog volného času je pro děti určitým rádcem, instruktorem a inspirátorem činností. Je zároveň i diagnostikem, který se na základě svých pozorovacích schopností dokáže dozvědět spoustu informací o své skupině. Dětem má být přítelem, který s nimi sdílí radosti i neúspěchy, dokáže objektivně zhodnotit klady i nedostatky a povzbudit. Svou autoritu nebuduje vychovatel strohými příkazy a tresty, ale vyplývá z jeho lásky k dětem, z jeho oborových znalostí, komunikativních dovedností atd. Pedagog volného času se musí umět orientovat v zájmech dětí a on sám má být úspěšný v některé ze zájmových činností (nejlépe v té, kterou vede).⁵⁹

3.1.2 Charakteristika pedagoga volného času

Obecnými vlastnostmi pedagoga volného času je nejenom dostatečná kvalifikace v oboru, ale především projevení opravdového zájmu o děti, empatie – umění vcítit se do problémů ostatních, komunikativní dovednosti, fyzická a psychická odolnost, dobrá pozorovací schopnost, umění vytvářet hodnotné a kladné vztahy, umění pozitivně přijmout svět mladé generace, hravost,

⁵⁸ KAPLÁNEK, M. *Osobnost a vzdělání pedagoga volného času*[online].ČB:TF JCU, 2007. Dostupné na www: <http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php>.

⁵⁹ PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, str. 74.

tvořivost, smysl pro humor, tolerance, spravedlnost, schopnost organizovat a vést tým, umění zapojit všechny do aktivit, korigovat dění ve skupinové dynamice apod. Pro pedagoga volného času je nejdůležitější, aby dokázal vytvořit bezpečné a tvořivé ovzduší, dále uspokojoval individuální potřeby, zájmy a specifické schopnosti každého jednotlivce.⁶⁰

K tomu jsou v oblasti neformálního vzdělávání velké možnosti.

Podobně jako u učitele by měl být vychovatelův mluvený projev bezproblémový, tzn. neměl by trpět žádnými řečovými či hlasovými poruchami, neboť toto vše se stává během výchovného působení rušivým činitelem, který znekvatňuje výuku.

3.1.3 Participativní přístup pedagoga volného času

Jedním z cílů výchovy je dovést mladého člověka k jeho relativní autonomii a snažit se, aby mohl fungovat jako zcela nezávislý člen společnosti. V praxi to znamená, že by se každý jedinec měl podílet na své vlastní výchově.⁶¹

Výchovná činnost v pedagogice volného času směřuje k rozvoji pozitivního potenciálu mladého člověka prostřednictvím organizace, plánování a realizace volnočasových aktivit. Základní metodou je metoda nedirektivní výchovy, dále princip animace a participace, které se vzájemně doplňují.⁶²

Princip participace je v současné pedagogice velkým trendem, a proto je třeba, aby ho pedagog volného času uměl správně využívat.

Tímto principem se v kontextu sociálně kulturní animace u nás zabýval Břetislav Hofbauer, který popisoval zejména podílení se dětí na demokratických procesech, např. v dětských parlamentech, školních samosprávách atd. Dále se snažil vyřešit problém, jak mladé lidi motivovat, aby participovali – podíleli se na životě širšího společenství.⁶³

⁶⁰ PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, str. 38.

⁶¹ Tamtéž, str. 61.

⁶² KAPLÁNEK, M. *Specifické přístupy a metody pedagogiky volného času*. In *Výchova a volný čas: Sborník příspěvků 1. mezinárodní konference o výchově a volném čase*. ČB: JCU, 2006, str. 45.

⁶³ Tamtéž, str. 46.

Pávková popisuje participativní princip jako podílení se dětí na své vlastní výchově. U mladých lidí bychom měli rozvíjet ochotu převzít odpovědnost za vlastní jednání, zdokonalovat jejich plánovací a rozhodovací schopnosti a ochotu zapojit se i do manažerských odpovědností spojených s provozem zařízení.⁶⁴

K tomuto cíli se dá nejlépe směřovat, pokud pedagog dokáže s mladými lidmi na základě svých komunikačních schopností vytvořit motivující prostředí a umí z dětí udělat dobrou partu.

3.1.4 Porovnání práce pedagoga volného času a učitele

Dle M. Kaplánek nemá zatím pedagogika volného času k dispozici studii, která by se zabývala komparací práce učitele a práce pedagoga volného času. Existuje však několik bodů, které by toto srovnání mohly vyjádřit:

Zatímco učitel ovlivňuje rozvoj svých žáků zejména prostřednictvím růstu jejich vědomostí a dovedností, je úsilí pedagoga volného času zaměřeno především na rozvoj komunikačních, kreativních a sociálních schopností dětí.

Formální autorita učitele je také zcela odlišná od postavení vychovatele, u kterého je vztah a spolupráce s dětmi založena převážně na principu dobrovolnosti, což se zcela liší od povinné školní docházky.⁶⁵

Pedagog volného času vychází především z potřeb a zájmů dětí, jelikož není vázán osnovami, klasifikací ani striktně stanovenými výsledky, kterých by měly dosáhnout (pokud nepočítáme např. roční plán kroužku). V pedagogice volného času se také více uplatňuje individuální přístup k dětem než ve škole. K tomu vychovateli pomáhá práce v motivujícím prostředí, které by se mělo lišit od běžné třídy. Děti se zde cítí uvolněněji a dokáží spolu lépe navazovat vztahy a komunikovat. Úkolem pedagoga volného času je být stále k dispozici při vykonávaných činnostech a dobře znát děti, se kterými pracuje. Měl by také dobře

⁶⁴ PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, str. 61.

⁶⁵ KAPLÁNEK, M. *Specifické přístupy a metody pedagogiky volného času*. In *Výchova a volný čas: Sborník příspěvků 1. mezinárodní konference o výchově a volném čase*. ČB: JCU, 2006, str. 47.

vnímat průběh skupinové dynamiky. V porovnání s učitelem se dokáže s dětmi lépe sblížit a vytvářet s nimi hlubší vztah na základě volnější komunikace.⁶⁶

3.2 Vztah jako součást komunikace v pedagogice volného času

Tato část bude věnována souvislostem vztahu a komunikace v pedagogice volného času se zaměřením se na vztahové roviny a předpoklady vzniku dobrých vztahů mezi vychovatelem a dětmi. Zároveň zde bude poukázáno na některá rizika výchovného vztahu, se kterými se pedagog volného času ve své praxi setkává.

3.2.1 Vztahové roviny

V oblasti pedagogiky volného času se setkáváme s několika vztahovými rovinami: vychovatel-dítě; vychovatel-skupina dětí; dítě-dítě; dítě-skupina; vychovatel-učitel; vychovatel-rodíč atd.

Jak je známo, vztahy vznikají vzájemnou interakcí mezi jednotlivými členy pedagogické komunikace. Jsou vzájemné a společně se ovlivňují. Budují se nejenom prostřednictvím komunikace, ale také tím, že dáváme mladým lidem důvěru a umožňujeme jim převzít spoluodpovědnost (participace) nad vlastním jednáním.⁶⁷

Pedagog volného času může být dětem nápomocen jedině tehdy, pokud s nimi dokáže navázat vztah. M. Karnsová uvádí několik pravidel, která jsou pro vznik dobrých vztahů užitečná. Jako první bod uvádí, že je důležité upoutání pozornosti dětí. Dále má vychovatel ukázat na smysl toho, co nabízí. Má říkat pravdu a mluvit o tom, co je logické. Na základě svých verbálních i neverbálních projevů je nutné, aby pedagog děti nějak zaujal a vysvětlil jim, k čemu je daná činnost užitečná, aby se do práce snadněji zapojily.⁶⁸

⁶⁶ PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*: Praha: Portál, 2002, str. 99.

⁶⁷ Tamtéž, str. 52..

⁶⁸ KARNSOVÁ, M. *Jak budovat dobrý vztah mezi učitelem a žákem*. Praha: Portál, 1995, str. 63.

3.2.2 Předpoklady vzniku dobrých vztahů

Způsob, jakým pedagog volného času navazuje s dětmi vztah, nepochybně závisí na jeho obecných schopnostech komunikovat s lidmi.

Základním předpokladem kladných vztahů v pedagogice volného času je tzv. dospělé přijetí světa mládeže, tj. kritické přijetí hodnot mladých lidí. Důležitý je pozitivní postoj ke všemu, co je pro mladé lidi cenné, spojený se schopností sdělit vlastní hodnocení, v případě nutnosti výchovně korigovat.⁶⁹

Vychovatel se při kontaktu s dětmi musí snažit nějak je zaujmout. Pokud se tak stane, postupně jim předává určité hodnoty a nenásilně je motivuje k většímu úsilí. V případě rizikové či ohrožené mládeže může být vztah dítěte k vychovateli jediným hodnotovým vztahem k dospělému.⁷⁰

Pedagog volného času oproti učiteli udržuje s dětmi při komunikaci převážně dialog než monolog a snaží se tak každého zapojit do činností. O vztazích s dětmi hovoří, snaží se jim vše vysvětlit, jasně stanovovat požadavky a odměňovat žádoucí chování. Jedním ze zlatých pravidel pedagogiky totiž je, že odměňování by mělo být častější než trestání.⁷¹

3.2.3 Rizika výchovného vztahu

V současné společnosti se vychovatel může setkat s určitými riziky výchovného vztahu, která narušují jeho práci s dětmi. Je tedy třeba, aby si pedagog volného času uměl vytvořit vztahové „hranice“, pravidla, která jsou jasně vymezena pro obě strany a ty je vzájemně respektují. Podobně jako ve školské pedagogice i zde je velice důležité udržení profesního vztahu, ve kterém se nepřipouští jakékoli vykořisťování dítěte ze strany dospělého. Tento vztah závisí na tom, jak vychovatel umí jednat s lidmi, jak dokáže děti zaujmout, motivovat je,

⁶⁹ KAPLÁNEK, M. *Osobnost a vzdělání pedagoga volného času*[online]. ČB: TF JCU, 2007. Dostupné na [www: <http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php>](http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php).

⁷⁰ PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, str. 50.

⁷¹ Tamtéž, str. 55.

komunikovat s nimi, jak je umí hodnotit a korigovat. Vše je odvislé od celkové charakteristiky osobnosti pedagoga.⁷²

Příliš silné citové vazby mezi dítětem a vychovatelem dělají oběma stranám značné potíže, proto by se jim měl správný pedagog umět vyvarovat. I přesto, že v dysfunkčních rodinách může právě on nahradit tyto nekvalitní vztahy, neměl by zapomínat na určitou míru profesionality, která zde má zůstat zachována.⁷³

3.3 Zvláštnosti verbální a neverbální pedagogické komunikace v oblasti pedagogiky volného času

V této části budou sledovány odlišnosti komunikace při práci pedagoga volného času oproti učiteli na běžné škole. Bude poukázáno, že i pravidla pedagogické komunikace jsou v této oblasti mnohem volněji vyměřena než v klasickém školním vyučování. Jedna z podkapitol pak bude zaměřena na úroveň komunikace a vztahů v malé skupině.

3.3.1 Komunikace pedagoga volného času

Podle Pávkové vyplývají zvláštnosti pedagogické komunikace v oblasti pedagogiky volného času ze základních principů. Jedním z hlavních je princip dobrovolnosti, dále princip rekreačního a zájmového zaměření, pestrosti a přitažlivosti činností, citlivosti, aktivity a iniciativy dětí a mládeže. Postavení pedagoga volného času je ve srovnání s učitelem odlišné. Jak již bylo řečeno, vychovatel není vázán osnovami či klasifikací, což mu poskytuje větší prostor pro pedagogickou tvořivost a motivaci jedinců. Vychází především ze zájmů a potřeb dětí, co nejméně poroučí a přikazuje, ale naopak se snaží děti povzbuzovat

⁷² PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, str. 56.

⁷³ Tamtéž, str. 57.

nejenom při plánování, ale také při realizaci a hodnocení daných činností.⁷⁴

Správný vychovatel by se měl stát pro děti vzorem. Měl by nenásilně ovlivňovat jejich hodnoty a svým osobním vystupováním a dobrou komunikativní dovedností byl schopen vytvořit podnětné prostředí s kladnými sociálními vztahy. Tyto vztahy se v oblasti pedagogiky volného času stávají bohatšími především díky nestereotypnímu prostředí, ve kterém vychovatel s dětmi pracuje.⁷⁵

3.3.2 Pravidla pedagogické komunikace v oblasti pedagogiky volného času

Ve druhé kapitole bylo uvedeno několik pravidel pedagogické komunikace, kterými se na běžné škole musí řídit učitelé i žáci.

Pávková uvádí několik zvláštností pedagogické komunikace v oblasti pedagogiky volného času oproti běžné škole. Je to např. možnost změny prostředí, využití speciálního prostorového rozmístění, které podporuje aktivitu dětí. Díky tomu zde vzniká příležitost dětí spontánně projevit své názory, postoje a myšlenky. Pedagogika volného času využívá co nejpestřejší formy práce, a proto se v ní ve větší míře uplatňuje individuální přístup k dětem. Vychovatel má také příznivější prostor hovořit s nimi o tom, co je zajímavé, jaké mají problémy atd. Během celého působení pedagoga je kladen velký důraz na jeho vřelý a upřímný vztah k dětem. Vedle verbálního projevu využívá vychovatel ve velké míře i mimoslovní komunikaci. Oproti učitelům k tomu má opět snadnější přístup. I přesto se na učitele apeluje, aby se orientoval v „řeči těla“. Pro oba je totiž důležité nejenom to, co dítě říká, ale také, jak to říká, jak se při tom tváří, kam se dívá a jakých používá gest.⁷⁶

Vychovatel si oproti učitelům může vytvořit ideální podmínky pro pedagogickou komunikaci, např. netradičním rozmístěním dětí (nejčastěji je to kruhové

⁷⁴ PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, str. 57.

⁷⁵ Tamtéž, str. 58.

⁷⁶ Tamtéž, str. 59.

uspořádání, volný hlouček). Tím se navozuje jejich tzv. partnerská komunikace. Vychovatel by se měl opět řídit tím, co samotným dětem vyhovuje nejvíce.⁷⁷

3.3.3 Komunikace a vztahy v malé skupině

Jak již bylo zmíněno v předešlé části, pedagog volného času ve svém slovním sdělování využívá spíše dialog než monolog, tzn. snaží se děti co nejvíce zapojit do konverzace. Zároveň tím, že jim ponechává větší prostor pro jejich vzájemnou komunikaci, může je pozorovat, což mu přináší řadu pozitivních informací. Z hlediska úspěšnosti a kvality vztahů je mnohem účinnější forma práce s malou skupinou. Vznikají zde nejen hlubší vztahy mezi dětmi a vychovatelem, ale také mezi dětmi navzájem. I způsob komunikace je volnější, děti mohou projevovat své názory, návrhy a na nabízených činnostech se snadněji dohodnou.

Pedagog volného času by měl také umět regulovat negativní projevy chování, které se při skupinové práci mohou vyskytnout. Neměl by příliš trestat, ale dokázat o věcech mluvit, vysvětlovat, předvádět atd. Proto je velice důležité poznat každé dítě zvlášť, neboť tím může pedagog pro všechny vytvořit atraktivní a podnětné prostředí, kde má každý své místo a svou roli.⁷⁸

3.4 Význam komunikace při práci vychovatele - animátora

Závěrečná část třetí kapitoly se zaměřuje na jednu z výchovných metod pedagogiky volného času – animaci. Velká pozornost je věnována roli, funkci vychovatele, pracujícího touto metodou a využitím jeho komunikativních dovedností k tvorbě kvalitních vztahů, na kterých je tato forma výchovné práce založena.

⁷⁷ PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, str. 60.

⁷⁸ Tamtéž, str. 59.

3.4.1 Animace jako výchovná metoda založená na vztazích a komunikaci

Pedagogický slovník definuje animaci jako výchovnou metodu užívanou zejména při práci s dospívajícími a v pedagogice volného času. Je založená hlavně na nedirektivních metodách povzbuzování mladých lidí k hledání vlastní cesty životem a schopnosti realizovat svou svobodu a autonomii. Zároveň se jim nabízí velké množství zajímavě strukturovaných možností seberealizace (sport, kultura, společensky prospěšná činnost atd.). Důraz je kladen především na dobrovolnost, možnost volby, prostor pro iniciativu mládeže a vytváření rezistence proti negativním sociálním vlivům.⁷⁹

Animace je forma výchovné práce, která je založená především na vztazích. Termín souvisí se slovem „anima“ – duch, duše a jeho českým překladem by tedy mohlo být „oduševňování“.⁸⁰

Tento výchovný styl se začal prosazovat s uvolňováním rodinných vztahů a rozpadem starých modelů autority. Dospívající se většinou sdružují pouze se svými vrstevníky v partách, kde však pevné vzory chybí. Úkolem animátora je tedy „z pozadí“ napomáhat, aby se všichni přítomní cítili přijímání ostatními členy skupiny.⁸¹

Animace má různá pojetí, můžeme ji dělit např. na turistickou, divadelní, jako metodu sociální práce – sociální a sociálně kulturní animaci. Nás však bude hlavně zajímat animace jako metoda pedagogiky volného času, která je založená na vztazích a využívá nejrůznější techniky a hry usnadňující komunikaci.⁸²

⁷⁹ PRŮCHA, J. et al. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003, str. 17.

⁸⁰ PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, str. 77.

⁸¹ Tamtéž, str. 78.

⁸² KAPLÁNEK, M. *Animace jako výchovná metoda[online]*. ČB: TF JCU, 2007. Dostupné na [www: <http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/idex.php>](http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/idex.php).

3.4.2 Role animátora

Ital Mario Pollo, zabývající se principem animace, sestavil čtyři body, kterých by se měl animátor držet. První podmínkou je dospělé přijetí světa mládeže, dále vytvoření výchovného vztahu mezi ním a dětmi, ovlivňování skupinové dynamiky a v neposlední řadě musí pedagog umět strategicky plánovat, tzn. stanovit si jasné cíle, ke kterým chce se skupinou dojít, postup cesty – dílčích kroků a podniknutí samotné realizace aktivity a její následné vyhodnocení. Do celého dění by měl umět zapojit všechny členy skupiny.⁸³

Animátor by měl být především odborníkem ve skupinové dynamice, tzn. měl by znát každého jednotlivce ve své skupině a také vědět, jak děti mezi sebou umí komunikovat. Základním momentem je opět vytvoření pozitivního vztahu mezi ním a dětmi. Na základě širokého využití svých verbálních i neverbálních schopností by měl animátor svou skupinu umět neustále motivovat, povzbuzovat a podněcovat. Jeho autorita se neprojevuje vůdčím postavením, ale buduje se na základě přátelství a „partnerského“ přístupu ke všem členům.

Animátor na děti přenáší co nejvíce odpovědnosti a rozhodování. V případě nejrůznějších problémů je jim neustále k dispozici, pomáhá, vysvětluje, předvádí atd.⁸⁴

3.4.3 Výchovný vztah jako mezi animátorem a skupinou

Vychovatel – animátor se díky svým schopnostem orientuje především na tvorbu a kvalitu vztahů. V oblasti animace je mezilidským vztahům věnována značná pozornost. Animátor zároveň při svém působení využívá poznatků z komunikační vědy, a to syntaxe (druh činnosti komunikačních kanálů), sémantiky (snaží se, aby komunikující mezi sebou uznávali stejný význam

⁸³ KAPLÁNEK, M. *Specifické přístupy a metody pedagogiky volného času. In Výchova a volný čas: Sborník příspěvků 1. mezinárodní konference o výchově a volném čase.* ČB: JCU, 2006, str. 46.

⁸⁴ KAPLÁNEK, M. *Animace jako výchovná metoda*[online]. ČB: TF JCU, 2007. Dostupné na [www: <http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php>](http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php).

symbolů) a pragmatiky (ta svou pozornost obrací na chování, které komunikace vyvolává v jednajících).

Komunikace mezi vychovatelem a dětmi probíhá obvykle v malé primární skupině, kde může každý zažít autentický a hluboký vztah s ostatními. Rozvíjí se zde nejen pocit vlastní identity, jistoty, solidarity, ale také pocit vlastní jedinečnosti a nenahraditelnosti. Každý ve skupině totiž zaujímá vlastní roli.⁸⁵

Jednou ze základních vlastností animátora by mělo být bezpodmínečné přijetí hodnot mladých lidí, kdy pozornost musí být věnována každému jedinci ve skupině. Vychovatel by měl být citlivý k zájmům všech členů a měl by se v nich dobře orientovat. Každé dítě je totiž něčím výjimečné a tyto klady by měl animátor umět vyzdvihnout. Tím také může předcházet případným problémům, které ve skupině mohou nastat z důvodu nedocenění či přecenění někoho z účastníků.⁸⁶

Metoda animace jako forma výchovné práce pedagogiky volného času se v současné době stále rozvíjí. Je pokládána za jednu z nejefektivnějších metod, pomocí níž budujeme u dětí vztah nejenom k sobě samým, ale také k ostatním lidem a celé společnosti.⁸⁷

Obsah třetí kapitoly poukázal na odlišnosti komunikace v oblasti pedagogiky volného času v porovnání s běžnou učitelskou praxí. Způsob fungování pravidel pedagogické komunikace je také zcela odlišný. Na základě těchto pravidel bylo zjištěno, že tvorba vztahů mezi vychovatelem a dětmi probíhá mnohem snadněji a uvolněněji než mezi učitelem a žáky. Na závěr byla popsána metoda pedagogiky volného času – animace, která je založena právě na úrovni vztahů ve skupině.

⁸⁵ KAPLÁNEK, M. *Animace jako výchovná metoda*[online]. ČB: TF JCU, 2007. Dostupné na [www: <http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php>](http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php).

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002, str. 78.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo zmapování problematiky významu komunikace při práci pedagoga. Záměrem bylo zhodnotit její významnost při práci učitele na běžné škole a pedagoga volného času. Po jejich vzájemné komparaci z problematiky vyplývá, že způsob využití verbální a neverbální komunikace je při jejich práci odlišný na základě pravidel pedagogické komunikace. Ta nejsou v oblasti pedagogiky volného času tak striktně vyměřena, a proto i samotné vztahy fungují v oblasti „mimoškolní“ výchovy a vzdělávání na lepší úrovni než ve škole. Mezilidským vztahům je zde věnována značná pozornost.

Obsah práce potvrdil, že komunikace má v životě člověka nepostradatelný význam. Bylo zjištěno, že lidé, kteří mají nějakým způsobem narušenou komunikační schopnost, selhávají i při tvorbě vzájemných vztahů.

Velký důraz byl kladen na poukázání souvislosti vztahů a komunikace. To bylo potvrzeno nejenom v oblasti sociální komunikace, ale také v rámci komunikace pedagogické. Došlo se k závěru, že navazování vztahů pomocí komunikování se dosti liší v oblasti práce učitele a pedagoga volného času. Bylo zde poukázáno na to, že pedagogika volného času využívá nejrůznějších forem výchovné práce s dětmi a mládeží, a jelikož s nimi pracuje v oblasti jejich volného času, nabízí mnohem efektivnější možnosti k uspokojování jejich individuálních zájmů a potřeb.

V poslední kapitole práce byla zmapována specifická metoda pedagogiky volného času – animace, která by měla být založena na kvalitních vztazích mezi pedagogem a dětmi. Zde bylo poukázáno, že ovlivňování skupinové dynamiky je pro animátora mnohem náročnější než pro učitele během vyučování. Bylo zjištěno, že vše je opět závislé na pravidlech pedagogické komunikace. Pedagogika volného času oproti škole totiž stojí jednoznačně na principu dobrovolnosti, a proto i komunikace je značně uvolněnější.

Jednotlivé cíle práce se navzájem doplňují a osvětlují se v celém jejím obsahu. Stěžejním bodem je pak důkaz souvislosti vztahů s komunikací. Zkoumání této problematiky se v současné pedagogice stále rozvíjí. Oblast

neformálního vzdělávání, kterou pedagogika volného času využívá, se postupně stává v řadě školských dokumentů požadavkem pro efektivní doplnění vzdělávání formálního (i informálního) a má jedinci umožnit vzdělávat se po celý svůj život. Proto je třeba tyto trendy více podporovat a stávat se participantem na jejich fungování.

Problematika významu komunikace při práci pedagoga zde nebyla zcela jistě osvětlena v celé své šíři, všechny dílčí cíle se však podařilo naplnit.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ:

- 1) KAPLÁNEK, M. *Animace jako výchovná metoda*[online]. ČB: TF JCU, 2007. Dostupné na [www: <http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php>](http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php).
- 2) KAPLÁNEK, M. *Osobnost a vzdělání pedagoga volného času*[online]. ČB: TF JCU, 2007. Dostupné na [www: <http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php>](http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/pedag/index.php).
- 3) KAPLÁNEK, M. *Specifické přístupy a metody pedagogiky volného času. In Výchova a volný čas: Sborník 1. mezinárodní konference o výchově a volném čase*. ČB: JCU, 2006. ISBN 80-7040-849-9.
- 4) KARNISOVÁ, M. *Jak budovat dobrý vztah mezi učitelem a žákem*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-032-4.
- 5) KYRIACOU, CH. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-022-7.
- 6) LECHTA, V. et al. *Terapie narušené komunikační schopnosti*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-961-5.
- 7) MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha: SPN, 1990. ISBN 80-04-21854-7.
- 8) NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-0993-0.
- 9) NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0510-5.
- 10) PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času*. 3. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.
- 11) PEASE, A. *Řeč těla*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-582-2.
- 12) PROKEŠOVÁ, L., STUHLÍKOVÁ, I. *K vybraným problémům pedagogické komunikace*. ČB: Pedagogická fakulta, 1990. ISBN 80-7040-022-6.
- 13) PRŮCHA, J. et al. *Pedagogický slovník*. 4. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- 14) PRUNNER, P. et al. *Vybrané kapitoly z pedagogické psychologie*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2003. ISBN 80-7082-979-6.

- 15) ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-821-X
- 16) VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-291-2.
- 17) ZELINKOVÁ, O. *Poruchy učení*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-800-7.
- 18) Zákon č. 561/2004 Sb. – Školský zákon.
- 19) Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících.

ABSTRAKT

HRUDKOVÁ, J. *Význam komunikace při práci pedagoga*. České Budějovice 2008. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Mgr. Iva Žlábková.

Klíčová slova: sociální komunikace, pedagogická komunikace, verbální / neverbální komunikace, pedagog, učitel, pedagog volného času, vztah.

Práce je psána teoreticky na podkladě odborných textů.

První kapitola se zabývá významem sociální komunikace v životě člověka obecně.

V dalších kapitolách je sociální komunikace rozšířena na komunikaci pedagogickou s jejím významem při práci učitele a pedagoga volného času. Je zde naznačena problematika pedagogických pravidel, která mají pro každého z pedagogů odlišné vyměření. To platí i pro způsob jejich verbálního a neverbálního komunikování.

V celé práci je poukázáno na souvislosti vztahů a komunikace. Na toto téma byla věnována pozornost způsobu, jakým navazuje s dětmi vztah učitel a pedagog volného času na základě svých komunikativních dovedností.

ABSTRACT

The meaning of communication in the work of a pedagogue.

Key words: social communication, pedagogy communication, verbal / nonverbal communication, pedagogue, teacher, free-time pedagogue, relation.

The work is written theoretically based on the expert texts.

The first chapter is occupied with meaning of social communication in human life.

In other chapters is social communication spread on the pedagogy communication with its meaning in the work of a teacher and of a free-time pedagogue. In this part is indicated problem of pedagogy rules, which are different in their work. It is valid for the kind of their verbal and nonverbal communication.

In whole work is referred to connection with relations and communication. There was paid attention to kind of relation between a teacher and children and between a free-time pedagogue and children based on their communicative arts.